

УДК 371.13:378(410)

Особливості викладацької діяльності у дорослій аудиторії

Тетяна Григор'єва

Житомирський державний університет імені Івана Франка

Вул. В. Бердичівська, 40, 10008 Житомир, Україна

Розглянуто особливості діяльності викладача у дорослій аудиторії, виділено ряд завдань в контексті його професійної діяльності, представлено деякі класифікації, які характеризують стилі викладача

Завжди вважалося, що вчитель або викладач є найголовнішим і навіть єдиним елементом, який створює атмосферу, настрій і тон для всієї навчальної групи. Викладач організовує навчальний процес і керує ним, створюючи у слухачів своєрідне ставлення до себе як до носія інформації, і тим самим визначає їх розуміння поняття “викладач” в цілому.

За останні десятиліття, завдяки реформуванню навчального процесу і його реорганізації, ставлення слухачів до ролі викладача дуже змінилося: з'явилися усвідомленість, демократичність і самостійність, зросла вимогливість до того, якими педагогічними вміннями повинен володіти сучасний викладач. Тому його роль у навчальній аудиторії також змінюється, набуваючи гнучкості, активності і динамізму, що і визначає актуальність зазначеної проблеми.

Р. Ловел, Т. Ловет, А. Нокс, М. Ноулз, К. Патерсон, М. Тенант, Дж. Томпсон, Дж. Уоліс присвятили свої праці аспектам розвитку освіти дорослих, зокрема різноманітним підходам до навчання дорослого слухача. Роль викладача в дорослій аудиторії досліджували Дж. Вердуїн, К. Гріффін, П. Рамшден, С. Рандел, А. Роджерс, Дж. Роджерс, Н. Флендерс та ін.

Дорослий слухач – специфічна категорія: на відміну від молодшого, він усвідомлює себе самостійною, самокерованою особистістю з професійним і життєвим досвідом, із бажанням досягти конкретних цілей за допомогою навчання і, нарешті, з осмисленим підходом до нього.

Ми ставили за мету охарактеризувати особливості діяльності викладача в дорослій аудиторії, виділити його можливі ролі з урахуванням особливих характеристик дорослого слухача.

Важливо усвідомити той факт, що не тільки дорослий слухач має свій досвід, сподівання, переживання і, так би мовити, імідж “слухача”, але й викладач має певний резерв, який він повинен постійно вдосконалювати. Викладач у дорослій аудиторії водночас виступає і її дорослим слухачем, який бере участь у навчальному процесі, використовуючи свій переважний стиль навчання. Крім того, викладач має спонукати, ініціювати і заохочувати дорослих слухачів до співпраці і взаємодії між членами групи і самим викладачем.

Якщо в групі напружені стосунки й існують суперечності в груповому й індивідуальному навчанні, це означає, що викладач обрав неправильну роль. Саме від вибору викладачем ролі щодо того чи іншого змісту залежить процес і навчання, і викладання.

У зарубіжній педагогічній літературі пропонуються різні класифікації, які характеризують стилі викладача стосовно слухачів. Деякі вчені класифікують вчителів за їхнім підходом до навчання, відокремлюючи авторитарний і демократичний стилі (*sheepdogging and free-range approaches*). Інші розглядають викладачів за способом викладу матеріалу, поділяючи на тих, хто “подає” (*tell*), і тих, хто “продає” (*sell*); тих, хто “надає консультацію” (*consult*), і тих, хто “приєднується” (*join*) до групи слухачів. Існують також класифікації, що оцінюють манеру вчителя: відчужений, байдужий та егоцентричний – на відміну від дружнього й розуміючого; нудний та одноманітний – на відміну від енергійного і творчого; той, чия робота непередбачувана – на відміну від високо організованого й відповідального [4, p.193].

А. Роджерс пропонує свою класифікацію ролей викладача в дорослій аудиторії, стосовно якої він поводить себе:

- як лідер групи (*leader of the group*), мета якого – об’єднати групу, тримати її разом;

- як викладач (teacher), котрий є посередником або довіреною особою групи;
- як член групи (member of the group), який тією ж мірою, що і вся група, підпорядкований впливам;
- як спостерігач (audience), тобто людина, яка перебуває поза групою, і перед якою члени групи демонструють свої знання в пошуках оцінки і схвалення [4, р. 190].

Слід зазначити, що такий поділ є досить умовним та допускає поєднання цих ролей, але результат їх використання виправдовує і компенсує всі складності.

Зупинимось на цих різновидах детальніше.

Викладач – лідер групи. У такому випадку його роль полягає в тому, щоб бути визнаним і прийнятим групою. Англійські вчені виокремлюють три складові зазначеної ролі: завдання, взаємодія і засоби навчання.

Лідер групи разом з учасниками процесу точно ставить перед собою практичну мету, визначає і завчасно пояснює завдання, постійно підкреслює значимість усього, що робиться в групі. У процесі навчання лідер разом із групою дає оцінку спільній діяльності: що було зроблено для досягнення поставленої мети і що робиться на даний момент. Лідер, який є частиною групи, може сприймати те, що відбувається, з позиції незалежного спостерігача і виконувати наступні функції:

- регулювати взаємодію в групі та обрану нею структуру заняття;
- вивчати ролі кожного в групі, підлаштовуватися під них і спонукати слухачів зважати один на одного;
- у випадку необхідності займати позицію судді, застерігаючи від монополії і хаосу;
- не допускати появи “особливих” взаємин із членами групи, а якщо подібні стосунки все ж виникли, шукати шляхи їх творчого використання для того, щоб кожний слухач зробив позитивний і значущий внесок у навчальний процес.

Більшість із цих функцій повинні поширюватись на всіх учасників, а не на одну людину. Але за вибір завдань і засобів навчання несе відповідальність викладач, який виконує роль лідера. Такий підхід може викликати ряд проблем різного характеру. З одного боку, слухачі можуть звикнути до цієї ролі викладача, покладаючись на нього і довіряючи йому в усьому, – отже це викликає певну залежність. На думку автора, такий підхід у дорослій аудиторії небажаний, оскільки він перешкоджає реальному навчанню. В такому випадку якщо викладач спробує застосувати самостійну діяльність слухачів, то вони, в свою чергу, будуть намагатися утримувати його в ролі лідера. З іншого боку, слухачі самі можуть відмовитися від обраної викладачем ролі лідера, тому що прагнуть до самостійної роботи без допомоги “свого” викладача. Підсвідомо викладачі побоюються такої ситуації й уникають її, намагаючись контролювати групу і в деяких випадках перешкоджати її незалежній поведінці. “Нам потрібно поступово грати у навчальній групі менш домінантну роль лідера, якого б не було тиску з боку членів групи”, – вважає А. Роджерс [4, р. 192].

Роль “викладача” включає в себе, як було зазначено, позицію посередника стосовно групи. Крім того, зарубіжні вчені застосовують для цієї ролі термін “агент-змін” (“change-agent”). Це поняття означає, що викладач вносить зміни до знань, розуміння, навичок, стосунків і поведінки, але намагається ні в якому разі не розбити її.

У цій ролі викладач постає як той, хто керує навчальним процесом, та як інструктор. У ролі “керуючого” виділяють такі види діяльності:

- планування – викладач аналізує навчальні плани і програми, ставить перед собою навчальну мету, займається підбором індивідуальних завдань, визначає необхідні засоби навчання; все це може виконуватися разом зі слухачами;
- організація – викладач підбирає завдання відповідно змісту навчання, вивчає оточення групи, умови, відповідно до яких учасники збираються працювати; кінцева мета – зуміти полегшити завдання слухача працювати і навчатися разом.

- мотивація – викладач надихає своїх слухачів, обирає і використовує належні методи і навчальні посібники.
- контролювання – викладач регулює невідповідність завдань і відібраного матеріалу як стосовно теми, так і щодо кінцевої мети; допомагає створити і зберегти інерцію навчальної групи. Зазначимо, що дорослі учасники зазнають набагато більшого контролю з боку навчальних програм, ніж молодші учасники. Саме дорослий слухач визначає, що він хоче вивчати, коли і як.

Виконуючи функції “інструктора”, викладач повинен бути готовим пристосовуватися до потреб слухачів, добре знати правило групового процесу; бути добрим оратором і вміти слухати; йому необхідно експериментувати.

Наступна роль викладача – як “члена групи” – примушує його допомагати слухачам навчатися і дає йому можливість переживати те, що переживають інші члени групи. Викладач може стати прикладом у навчанні для дорослої аудиторії. Те, як ми вчимося самі, і наше ставлення до головного питання може стати ілюстрацією для інших членів групи в їхньому ставленні до головного. У групі кожен з нас, зокрема і викладач, є слухачем, і ми всі можемо вчитися один в одного, як саме навчатися [4, р. 198].

Роль викладача як “спостерігача” визначається його здатністю оцінювати слухачів. У такому розумінні він постає не як консультант, а як експерт. Викладач застосовує зворотний зв'язок з учасниками, щоб розвинути в них критичне ставлення до навчання.

Розглянувши основні ролі викладача у практичній діяльності, слід окреслити ряд завдань в контексті його професійної діяльності:

- оновлення знань слухачів, подолавши розрив між попередньо отриманою підготовкою і вимогами нової спеціальності;
- створення умов для перегляду досвіду студентів з іншої точки зору;
- стимулювання мотивації до подальшого професійного саморозвитку;
- допомога дорослому слухачеві у врахуванні чужого досвіду професійної діяльності і втіленні його у свій індивідуальний досвід;

- допомога дорослому слухачеві у здійсненні професійної діагностики рівня свого професіоналізму, відокремленні тієї точки розвитку, на якій він знаходиться на даний момент;
- спонукання дорослого спеціаліста постійно враховувати інтереси користувача результатів своєї професійної діяльності; наприклад, для педагога – врахування інтересів учнів і їх батьків.

Урахування психологічних задач при виборі своєї ролі допоможе викладачеві уникнути можливого опору з боку групи, якщо вона не згодна з його позицією.

Паралельно з практичними і психологічними завданнями викладач має враховувати наступне: початковий рівень знань, умінь і навичок спеціалістів та неоднорідність складу навчальних груп за рівнем підготовки, досвіду роботи.

Оскільки андрагогіка, наука про навчання дорослих, використовує не тільки положення взаємодії слухачів і викладача у процесі навчання, але й відводить ведучу роль власне дорослому, то, на нашу думку, слід розкрити можливі ролі дорослого слухача.

З огляду на ряд особливостей дорослих, ми не можемо говорити про універсальний для всіх слухачів підхід до процесу навчання, особливо це стосується вивчення іноземних мов. Дж. Керрол вважає, що для оволодіння іноземною мовою потрібні особливі здібності, які є не в усіх індивідах [2]. Американський вчений П. Пімслер пов'язує успішність у навчанні іноземної мови з мотивами її вивчення та із загальним рівнем розвитку рідного мовлення [5]. Незважаючи на відмінності віку, освіти, попередніх знань, мотивації, потреби ставлення до навчання, дуже важливо враховувати здібності слухачів до певних технік, форм, стратегій оволодіння матеріалом, а також особливості переважаючих розумових здібностей (intelligences).

З позицій індивідуальних особливостей сприйняття матеріалу англійські педагоги поділяють слухачів на “активістів”, “рефлекторів”, “теоретиків” і “прагматиків”. “Активісти” використовують експеримент як основний метод отримання нових знань, “рефлектори” в будь-якій галузі знань мають

побудувати струнку теорію або концепцію з метою подальшого її використання для отримання нової інформації, “прагматики” всі отримані знання перевіряють на практиці, тоді як для “теоретиків” ґрунтовно опрацьовані джерела є лише основою для їх практичного застосування [1, с. 432-436.].

У зарубіжній педагогіці й методиці пропонуються різні підходи до класифікації учнів за їх здібностями, які, на наш погляд, можна застосувати і до відбору груп дорослих слухачів. Розглянемо деякі з них. Одним з найбільш поширених підходів є підхід Паска (Pask, 1972), який ґрунтується на протиставленні учнів-холістів та учнів-серіалістів. Класифікація студентів за стилями навчання (learning styles) В. Фішера та Л. Фішера, складається з дев’яти стилів: зростаючий, інтуїтивний, “спеціаліст”, всебічний, зацікавлений, незацікавлений, структурно-залежний, структурно-незалежний та еkleктичний. Леттері (Lettery, 1991) в основу своєї класифікації поклав пізнавальні стилі (cognitive profile) – індуктивний і дедуктивний, вважаючи перший більш успішним.

Перебуваючи в аудиторії, ми не раз помічали, що є студенти, які більш зацікавлені в навчальному процесі, ніж решта. Д. Хармер пропонує свою класифікацію хороших студентів (good learners) і визначає їх особливості за такими характеристиками:

- здатність слухати: вони не тільки слухають в розумінні “звертають увагу” на те, що потрібно, а й замислюються над тим, що відбувається. Вони поглинають все з великим бажанням і розумінням;
- здатність експериментувати: студенти готові ризикувати, творити і спостерігати як це спрацьовує. Вони не бояться бути першими, не зважаючи на те, що не всі вони екстраверти;
- здатність задавати питання: хоча деяких викладачів дратують студенти, які постійно задають складні, а іноді й не по суті питання, необхідність з’ясувати “чому?” є складовою частиною успіху слухача; викладач, навпаки, повинен заохочувати запитувати, коли слухач чогось не розуміє; хороший слухач так і робить, зважаючи коли на необхідність;

- здатність замислюватися над способом навчання: слухачі використовують і винаходять власні навчальні прийоми; вони думають, як краще запам'ятовувати, писати й читати (повільно, перекладаючи кожне слово, - або швидко для отримання загального розуміння та уявлення);
- здатність прийняти виправлення: хороший студент готовий до виправлень; він зацікавлений в тому, щоб на нього звернув увагу викладач. Останній має діяти за правилом: "Не існує помилок, є тільки навчання". Увага викладача повинна проявлятися у схваленні того, що студенти роблять добре, і таким чином спонуканні їх робити ще краще те, у чому вони не настільки успішні [3, р. 10].

Якщо викладач буде брати до уваги перераховані особливості хороших студентів, це надасть йому змогу створити сприятливу атмосферу в групі, що сприятиме взаєморозумінню і підтриманню зворотного зв'язку зі слухачами, і, як наслідок, - отриманню бажаного результату і задоволення від навчання.

Робота викладача ефективна настільки, наскільки він вірить у принципи, які реалізує в процесі викладання, і наскільки він діє у відповідності з ними. Його ставлення до теми, процесу навчання і слухачів, його слова і дії повинні відповідати одне одному. Викладач повинен знати, що всі його розумні слова через короткий час будуть забуті. У пам'яті залишаться лише його ставлення і поведінка. Якщо ця поведінка заохочує до набуття нових знань та навичок, тоді відбувається реальний процес навчання.

Перспективи подальшого дослідження в цьому напрямі вбачаємо у поглибленні вивчення системи підготовки викладачів у Великій Британії до роботи з дорослими, її напрямки, форми та методи, що надасть нам можливості виконати порівняльний аналіз із системою підготовки викладачів в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Понеділко В. Викладач у дорослій аудиторії: вимоги та особливості роботи // Збірник наукових праць УАДУ при Президентові Укр. – 2000. – Вип. 2. – Ч. 4.
2. Carroll J.B. Factor Analysis of Two Foreign Language Aptitude Batteries. – The Journal of General Psychology. Vol. 59. 1959.
3. Harmer J. How to Teach English // Longman, 1997.
4. Rogers A. Teaching Adults // Open Univ. Press, 2002.
5. Pimsleur, Stockwell and Conerey. Foreign Language Learning Ability. – In: Under-Achievement in Foreign Language Learning (NDEA). Report № 1, 1961.

Hryhorieva Tetyana The Peculiarities of the Roles of the Teacher of Adults

The article depicts the peculiarities of the teacher of adults. It also outlines a range of tasks in the context of his teaching activity. The main accent is given to some classifications of the roles of the teacher

Григорьева Татьяна Особенности преподавательской деятельности в обучении взрослых

Рассмотрены особенности деятельности преподавателя в обучении взрослых, выделены задачи в контексте его профессиональной деятельности, представлены классификации, которые характеризуют роль преподавателя